

Dejvid Foster Volas

NEKE NAPOMENE O KAFKINOJ DUHOVITOSTI IZ KOJIH VEROVATNO NIJE DOVOLJNO TOGA UKLONJENO

Jedan od razloga zbog kojih sam voljan da javno govorim o temi za koju sam poražavajuće nedovoljno kvalifikovan jeste činjenica da mi je to prilika da vam izdeklamujem jednu Kafkinu priču koju sam prestao da predajem na časovima književnosti i čije mi čitanje naglas nedostaje. Njen naslov u prevodu je „Mala basna“:

„Ah“, reče miš, „svet se svakog dana sve više sužava. Isprva je bio toliko širok da me je bilo strah; trčao sam i trčao, i osetio se srećan kad sam najzad desno i levo u daljini video zidove; ali ti dugački zidovi toliko brzo hitaju jedan ka drugome da se ja nalazim već u poslednjoj sobi, a onde u uglu čeka klopka u koju ću utrčati.“ „Treba samo da promeniš pravac trčanja“, reče mačka i pojede ga.¹

Meni znatan izvor frustracije u pokušaju čitanja Kafke sa studentima predstavlja to što je gotovo nemoguće navesti ih da uvide da je Kafka duhovit. Ili da uvažavaju način na koji je duhovitost isprepletana sa snagom njegovih priča. Jer, naravno, velika priča i velik vic imaju mnogo toga zajedničkog. Oboje zavise od onog što teoretičari komunikacije ponekad nazivaju eksformacija, odnosno izvesni sadržaj ključne informacije koji je uklonjen, ali se evocira komunikacijom tako da uzrokuje svojevrsnu eksploziju asocijativnih veza kod primaoca.² Verovatno upravo zato dejstvo i priča i viceva često deluje neočekivano poput udara, nalik pražnjenju dugo zaglavljenog ventila. Nije Kafka tek tako govorio o književnosti kao „sekiri koja treba razbije zaleđeno more u nama“. Niti je slučajno da se tehničko dostižuće velikih priča često naziva *kompresija* – jer i pritisak i odušak su već u čitaocu. Čini se, međutim, da je Kafka bolji gotovo od svih drugih u aranžiranju porasta tog pritiska tako da on postane nepodnošljiv baš u trenutku kad dođe do oduška.

Psihologija viceva pomaže da se objasni deo problema koji se tiče predavanja Kafke. Svi znamo da nema bržeg načina da se vicu oduzme njegova osobena magija od pokušaja

¹ Svi Kafkini naslovi i navodi prema izdanju Franc Kafka, *Celokupne pripovetke*, preveo Branimir Živojinović, Mono & Mañana, Beograd, 2003. (*Prim. prev.*)

² Uporedite npr. u tom pogledu celu razmenu „Zbog čega je očajavao starac?“ – „Ni zbog čega.“ na prvim stranicama Hemingvejeve priče „Čisto, dobro osvetljeno mesto“ s visprenostima poput hladnog tuša kakva je „Velika razlika između stažistkinje u Beloj kući i kadilaka jeste u tome što nije svako ušao u kadilak“. Ili razmotrite jednu jedinu reč „Zbogom“ na kraju Vonegatovog „Izveštaja o Barnhaus-efektu“ naspram funkcije reči „Riba!“ kao odgovora na „Koliko je nadrealista potrebno da se zavrne sijalica?“

da se ona objasni – da se istakne, na primer, da komičar Lu Kostelo brka lično ime *Hus* engleskom upitnom zamenicom *who* i tako dalje. I svi znamo onu čudnu antipatiju koju takva objašnjenja bude u nama, osećaj ne toliko dosade koliko uvređenosti, kao da je počinjeno kakvo svetogrđe. To je umnogome slično osećajima predavača koji neku Kafkinu priču „šalta“ kroz brzine uobičajene fakultetske kritičke analize – opisati zaplet, dekodirati simbole, raščlaniti teme itd. Kafka bi, naravno, bio u jedinstvenom položaju da uvaži ironiju podvrgavanja njegovih priča ovakvoj visokoefikasnoj kritičkoj mašini, literarnom ekvivalentu postupka u kom se latice pokidaju, samelju i potom se dobijena kaša propusti kroz spektrometar da bi se objasnilo zašto ruža miriše tako lepo. Franc Kafka je, najzad, pisac čija priča „Posejdon“ zamišlja boga mora toliko opterećenog administrativnom papirologijom da nikad stiže da zaplovi ili zapliva, i čija pripovetka „U kažnjeničkoj koloniji“ dočara-va opisivanje kao kaznu i mučenje kao prosvetljenje i savršenog kritičara kao drljaču čiji je *coup de grâce* šiljak zabijen u čelo.

Drugi hendikep, čak i za nadarene studente, jeste što – za razliku od, recimo, Džojsovog ili Paundovog – eksformativne asocijacije koje Kafkino delo stvara nisu intertekstualne niti čak istorijske. Kafkine evokacije su pre nesvesne i gotovo nekako subarhetipske, ono praiskonsko detinje iz kojeg nastaju mitovi; upravo zato obično nazivamo čak i njegove najčudnije priče *košmarnim* umesto *nadrealnim*. Eksformativne asocijacije kod Kafke su i jednostavne i izuzetno bogate, često gotovo nemoguće da se podvrgnu diskurzivnosti: zamislite, primera radi, da pitate studenta da razloži i organizuje razne značenjske mreže iza pojmova *miš*, *svet*, *trčanje*, *zidovi*, *sužavati*, *soba*, *klopka*, *mačka* i *mačka jede miša*.

Da i ne pominjem da je određena vrsta duhovitosti koju Kafka upošljava krajnje strana studentima čiji su nervni odjeci američki.³ Činjenica je da Kafkin humor nema gotovo nijedan određen oblik ili kôd savremene američke zabave. Nema neprestane igre rečima ili verbalne akrobatike, vrlo je malo doskočica ili zajedljivih rugalica. Kod Kafke nema humora u vezi s telesnim funkcijama, ni seksualne dvosmislenosti, ni stilizovanih pokušaja pobune kršenjem konvencija. Nema pinčonovske farse s korama od banane ili opakim trećim krajnicima. Nema rotovskog prijapizma ili bartovske metaparodije ili vudialenovskog džan-grizanja. Nimalo nema onih drži-ne-daj preokreta kao u modernim komičnim serijama; niti ima prerano sazrele dece ili vulgarnih deda i baba ili cinično buntovnih kolega. Verovatno je najstranije od svega što Kafkine autoritativne figure nikad nisu samo isprazni papjaci koje treba ismevati, već su uvek apsurdni i strašni i tužni odjednom, kao oficir u „U kažnjeničkoj koloniji“.

Moja teza nije da je njegova visprenost suviše suptilna za američke studente. U stvari, jedina polovično uspešna strategija koju sam osmislio za istraživanje Kafkine duhovitosti na času podrazumeva da studentima nagovestim kako je veliki deo njegovog humora

³ Ne govorim ovde o onom što se izgubi u prevodu. Uprkos večerašnjoj prilici,[*] moram da priznam da veoma slabo poznajem nemački i da je Kafka kojeg ja znam i predajem Kafka gospodina i gospođe Mjur i iako sam bog zna koliko toga još propuštam, duhovitost o kojoj pričam jeste duhovitost koja je upravo tamo, u engleskoj verziji starih dobrih Mjurvih.

* [= događaj u organizaciji Američkog PEN centra povodom velikog novog prevoda *Zamka* nekog čoveka sa mislim Prinštona. Ukoliko nije očigledno, ovaj dokument je upravo to – tekst veoma kratkog govora.]

zapravo u neku ruku nesuptilan – ili još bolje antisuptilan. Tvrdim da Kafkina duhovitost zavisi od neke vrste radikalnog doslovnog tumačenja istina koje obično smatramo metaforičkim. Saopštim im da držim da neke naše najdublje kolektivne intuicije deluju izrazivo tek u figurativnom govoru, i da ih zato zovemo figurativni *izrazi*. Kad je reč o „Preobražaju“, onda, umem da pozovem studente da razmotre šta se zapravo izražava kad za nekog kažemo da je *jeziv* ili *odvratan* ili kad govorimo da je primoran da *trpi sranja* jer su ona deo posla. Ili da ponovo pročitamo „U kažnjeničkoj koloniji“ u svetlu izražā poput *očitati bukvicu* ili *naguzio ga je* ili gnomskog „Kad zađu u srednje godine, svi imaju lice kakvo zaslužuju“. Ili da priđu „Umetniku u gladovanju“ u smislu tropa kakvi su vapiti za pažnjom ili ljubavlju ili dvosmislenog izraza *samoporicanje*, ili čak i tako nevine činjenice kakva je da etimološki koren reči *anoreksija* igrom slučaja potiče od grčke reči za čežnju.

Studenti obično na kraju pokažu zanimanje, što je sjajno; ali predavača i dalje nekako razdire krivica, jer taktika određivanja komedije kao doslovno protumačene metafore ne počinje da potvrđuje dublju alhemiju po kojoj je Kafkina komedija uvek i tragedija, a ta tragedija uvek je i neizmerna radost puna poštovanja. To obično dovede do mučnih sat vremena tokom kojih se ja vraćam nazad i ograđujem se i upozoravam studente da, bez obzira na svu njihovu duhovitost i eksformativni naboj, Kafkine priče suštinski nisu *vicevi*, i da dosta jednostavan i turoban crni humor koji obeležava toliko Kafkinih ličnih rečenica – poput „Ima nade, ali ne za nas“ – nije ono zbog čega njegove priče „otkidaju“.

Već otkidaju zato što Kafkine priče imaju, pre svega, grotesknu, veličanstvenu i posve modernu složenost, ambivalentnost koja postaje multivalentna i/ili logika, citat, „nesvesnog“, što je po mom ličnom mišljenju samo pomodna reč za dušu. Kafkin humor – ne samo ne-neurotičan, već *antineurotičan*, herojski zdravorazuman – jeste, najzad, religiozan humor, ali religiozan u maniru Kjerkegora i Rilkea i Psalama, grozomorna duhovnost naspram koje čak i krvava bezgrešnost gospođice O’Konor deluje pomalo opušteno – unapred pripremljene duše stavljene na kocku.

I upravo to, mislim, čini Kafkinu duhovitost nepristupačnom deci koju je naša kultura naučila da posmatraju viceve kao zabavu, a zabavu kao umirivanje.⁴ Nije da studenti ne

---

⁴ Postoje verovatno cele knjige u okviru izdavačke delatnosti Univerziteta Džons Hopkins koje će se napisati o tepavoj funkciji koju humor ima u savremenoj američkoj psihi. Grub način da se cela stvar predoči bio bi da se kaže da je naša trenutna kultura, i razvojno i istorijski, adolescent. A pošto se smatra da je adolescencija pojedinačno najstresniji i najstrašniji period ljudskog razvoja – faza kad se zrelo doba za kojim žudimo počne ispostavlјati kao stvaran i sve uži sistem odgovornosti i ograničenja (porezi, smrt) i kad iznutra čežnemo da se vratimo istom onom detinjem nehaju koji tobože kudimo* – onda nije teško uvideti zašto smo mi kao kultura tako sklони umetnosti i zabavi čija je primarna funkcija *beg*, to jest, fantazija, adrenalin, spektakl, romantika itd. Vicevi su neka vrsta umetnosti i pošto većina nas Amerikanaca danas prilazimo umetnosti da bismo u suštini pobegli od sebe – da se neko vreme pravimo da nismo miševi i da su zidovi paralelni i da se mački može pobeći – razumljivo je što će onda većina nas posmatrati „Malu basnu“ kao nešto nimalo duhovito ili je možda čak doživeti kao odbojan primer iste one mračnjačke stvarnosti sve sa smrću i porezima u kojoj „pravi“ humor služi kao olakšanje.

* (Da li mislite da je slučajno što su studije vreme kad mnogi Amerikanci najozbiljnije jebu i satiru se od pića i uopšte ekstatično dionizijski banče? Nije. Studenti su adolescenti, i prestravljeni su, i suočavaju se s tim strahom na osobit američki način. Ti goli momci koji vise naglavačke s prozora kuća

„kapiraju“ Kafkin humor već smo ih mi naučili da posmatraju humor kao nešto što se *kapira* – isto onako kako smo ih naučili da je ličnost nešto što jednostavno *imaš*. Nije ni čudo što ne mogu da prepoznaju zaista suštinski Kafkin vic: da iz stravične borbe da se uspostavi ljudska ličnost proističe ličnost čija ljudskost je neodvojiva od te stravične borbe. Da naše beskrajno i nemoguće putovanje kući u stvari jeste naša kuća. Teško je to iskazati rečima, na tabli, verujte mi. Možete im reći da je možda dobro što ne „kapiraju“ Kafku. Možete ih zamoliti da zamisle da su njegove priče uvek o nekakvim vratima. Da predoče sliku nas kako se približavamo tim vratima i lupamo u njih, sve jače, lupamo i lupamo, ne samo da želimo da uđemo već moramo; ne znamo šta je, ali osećamo ga, taj teški očaj da uđemo, lupamo i nasrćemo i šutiramo. Te se, najzad, vrata otvore... i to se otvore *napolje* – bili smo unutar onog što smo sve vreme želeli. Das ist komisch.

(S engleskog preveo **Igor Cvijanović**)

---

svojih bratstava petkom uveče jednostavno pokušavaju da kupe nekoliko sati u begu od turobnih problema odraslih o kojima ih svaka pristojna škola prisiljava da razmišljaju cele nedelje.)